

ISTENHOZZÁD BACSÓ BÉLÁNAK

A hirtelen halál óta egy bő hét telt el, de még mindig alig tudok megszólalni: nem készültem arra, hogy lesz egy világ (nekem), amelyben ő nem lesz. Kezdem tehát így: Heller Ágnes írta Derrida halála után: „Ma már meghalni sem érdemes. Nincs többé Jacques Derrida, hogy a tegnap eltemetett filozófus szellemét méltóan megidézze.” Derrida műfajt teremtett az „Istenhozzádokkal”: írt ilyent Lévinasnak, Paul de Mannak, Lyotard-nak. Nekünk, akik itt maradtunk, az a feladatunk, hogy körülírjuk, rekonstruáljuk a filozófus szellemét – ez az életben tartás egyetlen érvényes gesztusa. Angyalosi Gergely szép szavaival: „Velünk marad, szól és szólni fog hozzánk a könyveiben, az általa kialakított szakmai és emberi kapcsolatok hálózatában. A jövőben is fordulhatunk hozzá kérdésekkel, biztosan válaszolni fog”. Az elmúlt napokban már sokszor kérdeztem magamtól, hogy mit szólna ehhez vagy ahhoz. És ugye felhívhatom hazafelé a vonatúton?

Nem is egészen másfél évvel ezelőtt írtam a *Jelenkornak* egy köszöntőt Bacsó Béla hetvenedik születésnapjára, ebben is a szellemi arculatot próbáltam felvázolni. Ez azonban, amíg él valaki, változhat, új árnyalatok jöhetnek létre, elmozdulások keletkezhetnek. (Ezért is különös várákozással tekintek a majd posztumusz megjelenő Klee-könyvre.) Mindenesetre Derridának igaza van abban, hogy a „szellemi arculat” vonásai igazából csak a halál után vázolhatók fel. A köszöntőben arról írtam, hogy Bacsó Béla a hermeneutika legkiválóbb hazai ismerője és művelője. Gadamer *Igazság és módszer* című könyvének bevezetését idéztem: „Hermeneutikai vizsgálódásaink [...] arra tesznek kísérletet, hogy a művészetnek és a történeti hagyománynak a tapasztalatából kiindulva, teljes horderejében tegyék láthatóvá a hermeneutikai jelenséget”. Majd ehhez hozzátettem: „A »hermeneutikai jelenség« láthatóvá tétele – ez Bacsó Béla egész életművének a legalapvetőbb célja.” Generációk tanulták (tanultuk) tőle a hermeneutikát, a legfontosabb szerzőket: Schleiermachertől Heideggeren át Gadamerig és tovább. Személyesen jól ismerte Gadamert, van egy fénykép, amelyen az idős filozófus belekarol Bélába, talán a heidelbergi egyetem épülete előtt vagyunk, és jönnek a kamera felé. A fiatalabbak közül Manfred Frankot ismerte a legjobban – többször üldögéltünk hármásban Béla ELTE-s szobájában, ahol halkán barokk vagy bécsi klasszikus zene szólt. És végül ismerte Albrecht Wellmert is, egy budapesti látogatásakor ketten kísérgettük. Wellmer a kilencvenes évek közepétől a berlini FU-n az Institut für Hermeneutik vezetője volt.

Valamit még el kellene mesélnem (kiegészítésképpen), ami hozzá tartozott a szellemi arculathoz, sőt talán annak legalapvetőbb rétegét alkotta. (De zavaró ez a múlt idő.) Öt évvel volt idősebb nálam, de talán mondhatjuk, hogy egy generációba tartozunk. Mi már nem voltunk Lukács-óvodások, akkor tanultunk, amikor a Lukács-tanítványok és a tanítványok tanítványai már ki voltak zárva a magyar tudományos életből. A reálisan létező szocializmus egyik legnagyobb bűne volt az általános és szakmai műveltség alacsonyan tartása. (Volt egy – hivatalosan nem is létező – cenzúra, kevés könyv jelent meg, alig volt néhány folyóirat, külföldről csak nagyon kevés könyv jöhetett be, például összkiadások az Akadémiai Könyvtárba. És ráadásul: az értelmiség nagy része nem tudott nyelveket, benne ragadt az oroszképzésben.) Így a tanulás, az öncélú tudás megszerzése *lázadás* volt a rendszer ellen. (Konrád György a demokratikus ellenzék fiatal tagjait látva – akik általában bő öt évvel voltak idősebbek Bélánál – alkotta meg a „tanulós” és az „olvasós” szavakat.) Ilyen körülmények között jött létre a mindentudás igénye, ami uralta az egyetemi és az

akadémiai életet, de nagyon sokszor üres volt. Ezek között a keretek között indult meg a küzdelem a tudásszerzésért – és ebben Bacsó Béla volt a legjobb és legtalálékonyabb. A nyolcvanas évek közepétől Budapesten is lehetett kapni *Frankfurter Allgemeine Zeitung*ot, és ebből már ki lehetett indulni: mi jelent meg, milyen viták folynak éppen, stb. Emellett állítólag a nagy és elit szállodákat látogatta, ahol voltak mindenféle folyóiratok; aztán jött a Goethe Intézet. Így hatalmas munkával egyedülálló műveltségre tett szert. Az ő mindentudás-igénye más volt: ez az igény (ha nincs megalapozva) könnyen vezethet egyfajta ön-élegültséghez és arroganciához (és ez rendre be is következett). Bélát azonban emberi jósága és nagysága megóvta ettől. Nála a mindentudás igénye végtelen alázattal párosult. Ha bárki odalépett hozzá, és kérdezett tőle valamit, ő mindig tudott valamilyen új irodalmat, ismerte a legújabb vitákat. És mindenkinek segített, mindenkire volt egy kedves szava (kicsikhez és nagyokhoz egyaránt – ahogy ő szerette mondani).

Most ugorjunk egyet: ezer szállal kötődött Pécshez, volt az Esztétika Tanszék vezetője (szerette mondani, hogy ez volt az első igazi állása), majd hosszú éveken keresztül (Thomka Beáta felkérésére) az Irodalomtudományi Doktori Iskolát „vitte a hátán”. Az óráira nemcsak doktorisok, de graduális diákok is járhattak: minden második pénteken egész napos órák, sok Heideggerrel; általában a *Lét és idő* és *A műalkotás eredete* volt terítéken. Utána a Jókai téri kávézóban üldögéltünk hosszan, beszélgettünk és néztük, ahogy a kisgyerekek pancsoltak a szökökútban. Közben, 1997-től, az ELTE Esztétika Tanszékének vezetője lett. Ő építette fel a mai tanszéket, sok Pécsről származó kollégájával és diákjával. A felkészültsége, a műveltsége és a jósága legendás tanárrá tette. Ahogy egy interjúban elmondta, sohasem akarta rátukmálni magát a diákjaira: mindenkinek önálló (kutatói) személyiséggé kell válnia.

És természetesen szorosan kötődött a *Jelenkor*hoz is. Mintegy harminc év alatt harminc tanulmánya jelent meg a folyóiratban, és mindvégig figyelemmel kísérte a lap sorsát. Jó személyes kapcsolatot ápolt a szerkesztőkkel, közülük többen a tanítványai vagy barátai voltak.

Megírtam, eljutottam eddig, és ha ő még olvashatná, valószínűleg ezt mondaná: beszélj itt a hermeneutikáról, aztán hagyján, hogy belecsúszol mindenféle mesélésbe, de azt hogy gondoltad, hogy egy Derrida-utalásból csak úgy egyszerűen átmehetünk a hermeneutikára? Mintha nem tudnád... Igen, a kilencvenes évek egyik legnagyobb vitája éppen Gadamer és Derrida között (a hermeneutika és a dekonstrukció között) zajlott. A közvetítésre vonatkozóan ebben az időben Berlinben (Albrecht Wellmer körében) számos kísérlet született. És most mondanám: született egy Budapesten is. A *Szöveg és interpretáció* című kötet utószavában olvashatjuk: „Az eltérés főleg a kései Heidegger felől tekintve nem olyan szembeötlő! Az emberi egzisztencia eleve »kívül« van világánál, azaz a bensővé tétel, az önidentitás metafizikai kultúrájával, a tudat-immanenciával, egy világ tételezőbe-állításával szemben lényegünket e kívülben, a kívül-létben tanúsítjuk. Az ember kívül-létében persze nem egy világon kívüli pozíciót foglal el, hanem éppen így van közel az őt leginkább érintőhöz, [a nyelvhez].” Sok-sok más gondolat és ötlet mellett ez itt marad velünk.

Végül egy kis Goethe-drámarészlettel szeretnék búcsúzni, mintegy (imaszerűen) magam elé mormolva: „A halál az általános rossz / Gondolj csak halottaid sorsára / És a sötétségre mint a sír éjszakájára [...]. / Gondolj az átmenetre, mely lefelé vezette őket. / [...] / Nem mindenki jut észrevétlenül az árnyak néma birodalmába. / A pusztítás gyakran óriási fájdalommal ragadja magával az embereket / A pokoli kínokon át a nyugalomba.” (*Die natürliche Tochter*, 3. felvonás)

Szűr, 2024. március 24.